

középpálya

A dalnokversenyek hangzásvilága

HÁRS ENDRÉVEL BESZÉLGET FODOR PÉTER

– Több írásodban behatóan elemezted az irodalmi antropológiának azt a kérdését, miképpen lép egy önéletrajzi elbeszélés saját alkotója helyére. Az általad társszerzőként jegyzett Lassú olvasás című tanulmánygyűjtemény fűlszövege biografikusnak tetsző adatok leltárszerű, történeti nem alakított felsorolását tartalmazza, amelyben ugyanakkor a hagyományos értelemben vett hivatalos információk mellett a személyes életszférára utaló nyomokat is találhatni. A családi tradíció, neveltetésed, az otthonról hozott kulturális minták milyen szerepet játszanak abban a történetben, amely elmesélve szerzője helyettesítő narratív trópusává léphet elő?

– Amikor a 90-es évek elején felfedeztem magamnak a Wilhelm Meister tanulói éveit, sőt egész szemináriumot szántam rá, le sem tagadhattam volna a Goethe-regénybeli problémák iránti személyes, mondhatni nárcisztikus kötődésem. Lenyűgözött, ahogy a főhősben, miközben élete alakulásán töpreng vagy éppen nem töpreng, összeér a körülmények iránti vakság egy minden ravaszságon túli bölcsességgel. Magamban is egyfajta Wilhelm Meistert láttam, aki egy közelebből meg nem határozható elbeszélő kegyesen ironikus útmutatásai szerint változtatja életútja sors- és véletlenszerű értelmezéseit. Ha visszatekintettem középiskolai, egyetemi éveimre és szegedi pályakezdéseimre, a körülmények alakulásának olyan szövevényébe ütköztem, amely nemcsak a jövőre irányuló prognózist viszonylagosította, de szinte lehetetlenné tette a szándék, az akarás vektorának berajzolását. Ez utóbbi kérdésben, azt hiszem, időközben radikális változások zajlottak le az egymásra következő fiatal tudós és tudósjelölt-nemzedékekben. Valószínűleg az utolsók közé tartoztam, akik még megengedhették maguknak azt a luxust, hogy megvárják, amíg a sors, a véletlen, az intuíció vagy a gondviselés – csupa Wilhelm Meister-i lehetőség! – továbbsegíti őket. De lehet, hogy pontosabban fogalmazok, ha azon első és utolsó generáció(k) tagjának tekintem magam, akiknek módja nyílt a sodródó karrierre. Hisz idősebb szegedi kollégáim a 80-as években még ugyancsak megküzdöttek a hatalommal szakmai boldogulásukért. Mindenesetre a maiaknak olyasfajta szívóssággal kell bírniuk céljaik eléréséhez, amit, ha akkor bármiféle akadály gördül elé, aligha tudtam volna felmutatni. Alakulhatott volna tehát minden másképpen is. A lehetőség szintű és visszamenőleg sorsszerű mozza-

Sorozatunkban már pályán lévő, jelentős életművet alkotó szépírókkal és irodalmárokkal beszélget a lap munkatársa, Fodor Péter. Előzmény: Kulcsár-Szabó Zoltán (2005/10.), Térey János (2006/1.), Bényei Tamás (2006/5.), Borbély Szilárd (2006/9.9.), Grecsó Krisztián (2007/2.), Menyhért Anna (2007/6.), Németh Zoltán (2007/12.)

natok e játékanak önértelmező pretextusaként pedig annak idején kitűnő szolgálót tett az említett Goethe-regény. Utólag persze az is kiderült, hogy a goethei elbeszélő tolvajkulcsot használ, s hogy amit a magaménak éreztem, éppannyira volt egyedi, mint általános, sőt – a goethei kontextuson túl – közhelyes. Épp a minap olvastam a bécsi *Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften* tavaszi programfüzetében Hartmut Böhme rendkívül szellemes írását arról, hogyan s miképp lett belőle a német kultúratudomány berlini sztárprofesszora. Ez „a tudományos életrajz véletleneiről” szóló kis szöveg, amely egyébként az IFK 2008-as nyári egyetemének beharangozója, ismételten szembesített azzal a belátással, hogy narratív életértelmezéseink minden fordulatosságuk dacára is egy – emberi (sic!), európai, 20-21. századi – töről fakadnak. E tekintetben a *Lassú olvasás* fülszövegének „hoztam is meg nem is”-megoldása éppúgy kifejezésre juttatta a hasonlóságot a különbségben, mint a különbséget a hasonlóságban. Hisz mindkét szerző meg tudott nevezni olyan helyszíneket, érdeklődéseket, s nem utolsó sorban személyeket, amelyek, illetve akik ugyanakként voltak meghatározóak számukra; ám a két életfát egymás mellé állítva épp a rokon szerepű nevek, helyszínek, tevékenységek különbsége generált, hogy úgy mondjam, egyfajta rizómatikus izgalmat.

– *Noha a hazai irodalomtudományi diskurzusba már mint a 90-es évek elején a JATE-n létrejött deKON-csoport tagja kerültél be, egyetemi tanulmányaidat – a csoport alapító tagjai közül egyedülként – nem Szegeden, hanem az ELTE magyar-német-komparatiztika szakán végezted. Hogyan emlékszel vissza az egyetemi évekre? Kiktől s mit tanultál leginkább ebben az időszakban?*

– Szerettem a súlyos egyéniségeket és a drámai feszültséget. Mindmáig azzal vigasztalom a hallgatókat, amikor például angol szakon szerzett traumáikat panaszolják (aminek nálunk hagyománya van), hogy engem már rég elfelejtettek, amikor mondjuk Zsélyi Ferencre még mindig élesen emlékezni fognak. Szóval mindjárt első éves koromban átiratkoztunk Sőth Sándorral a nekünk rendelt csoportból (kérelmezni kellett!) Tolnai Gábor szemináriumára, aki *Mynherr Peeperkor*nként a pusztá jelenlétével tanította nekünk a bibliográfia- és kézikönyvhasználatot. Hasonlóan éreztem és élveztem német szakon Juhász János és Széll Zsuzsa kitűnő óráinak nehézkedését. Vagy ott voltak Géher István szókratészi párbeszédei és Margócsy István zseniális hallgatásai. Ténylegesen szakmai irányba a komparatiztika felvételével fordultam. Szávai János tanszéke felett a szöveg öröme lebegett, s bár utólag talán inkább az esztétikát választottam volna, a két szak együttműködésének köszönhetően megismertem Bacsó Bélát, Radnóti Sándort, s nem utolsó sorban az ekkor Szegedről vendégeskedő Kocziszyk Évát, akiknek irányítása mellett Hölderlinnel való foglalatosskódásom szakdolgozati formát öltött. Mindenképpen meg kell említenem az Eötvös Collegium vendégeként több évet Pesten töltő Fritz Paepcke-t, aki heidelbergi emeritus professzorként kezdett nálunk mintegy új életet, s akinek élet- és munkastílusa meghatározta szegedi kezdésem. Amikor 1989 őszén megírtam első konferenciaelőadásom és átadtam neki nyelvi lektorálásra, néhány nap múlva kaptam tőle egy másik szöveget. Az előadásom volt, azon az értekezői nyelven, amelyen ő írta volna meg. Vagyis hát megírta. Végül persze nem az ő verzióját választottam, és eltelt még egy-két év, míg el- s feldolgoztam e nem nyelvtani és fogalmazásszintű, hanem inkább nyelvi-gondolkodásbeli diffe-

renciákat. E különbségeknek köszönhető, hogy ha elhatározom egy magyar vagy német nyelvű dolgozatot németre, illetve magyarra fordítását, a szó szoros értelmében újraírom, s mivel újraírom, mindig találok új szempontokat. Nem egy írássom nyerte el (ideiglenesen) végső arculatát ilyen nyelvi spirálban.

– *Az egyetem elvégzése után a JATE Német Tanszékén kezdte el dolgozni. Hogyan kerültél Szegedre, mennyiben találtaál otthonra ebben a városban és egyetemén? Mi játszott leginkább szerepet abban, hogy intézményesen nem a magyar vagy az összehasonlító irodalomtörténet, hanem a germanisztika mellett döntöttél?*

– Szegedre Göttingenben át vezetett az út. Kocziszky Éva vezetésével kis pesti különítmény csatlakozott az első Göttingen és Szeged között szerveződő hallgatói szemináriumhoz, ahol megismerkedtem Bernáth Árpáddal. Ő hívott meg Szegedre, s lett évekre mentorom, *Doktorvaterem*, a szó mindahány árnyalatával. Az első három évben a szegedi Eötvös Kollégiumban *senior*kodtam, s bepótoltam azt, amiben a vidéki (vagy az általában nagyobb mobilitáshoz szokott német) hallgatók többsége előnyt élvez a pestiekkel szemben: öreg diákként ugyan, de kirepültem a szülői házból. Ez nem volt utolsó szempont. A dolog érdekességei közé tartozott még, hogy Szegedet akkor láttam ugyan először, de az anyai és az apai család emlékszájai ide vezettek. Megismertem azokat a helyeket, ahol anyai nagypám s nagyanyám randevúztak (rózsa nélkül nem ment), ahol apai nagypám antikváriumot vezetett, és ahol szüleim kitanulták a tanári szakmát. Úgy alakult, hogy szinte naponta elmegyek apám szülőháza előtt. A városhoz fűződő viszonyom persze folyamatosan változott az évek során. Emlékszem barátaim leköltözésem körüli hitetlenkedő reakcióira, amelyek azóta sem változtak. A minap megkérdeztem néhány hallgatómtól, hogy hová valósi. Többségük a szűkebb régióból származott, a határon túli területeket is beleértve, néhányan Északnyugat-Magyarországról. Amikor kérdésemre elárultam pesti származásom, nagy volt a csodálkozás. Mit keres egy pesti Szegeden? Sajnos a 90-es évek óta csak fokozódott a tendencia, amely megfordíthatatlanul a főváros felé mutat. Bár hivatalosan mindmáig pesti lakos vagyok, van tehát „menekülési útvonal”, tulajdonképpen eszem ágában sincs feladni a Szeged kínálta anakronisztikus életmódot. Amire az embernek szüksége van, az a legnagyobb városban sem több egy kisváros területénél és intézményrendszerénél. Nagyon vidéki lettem abban a vonatkozásban, hogy felülök a biciklimre, és a tágas utcákon bő öt perc alatt bent vagyok az egyetemen. Egyidejűleg enyhe szorongás fog el a pesti metróban. Ami vonzó a fővárosi létben, azt néhány éve Kelemen Pál fogalmazta meg számomra. Mentünk késő este a pesti Klauzál téren, és beszélgetőtársam azt mondta, a pesti létben az a szép, hogy miközben mi itt megyünk, körülöttünk még nagyon sokan nagyon sokfelé mennek. Ezzel a vidék csakugyan nem szolgálhat. Ezt mondhatom el az egyetemről is. Annak dacára sem lehet elvitatni a jó értelemben vett családiasságot, hogy szervezeti rendszerét, kapcsolatrendjét és prioritásait tekintve a Szegedi Tudományegyetem nem pusztán „összege” a benne egyesült néhai egyetemeknek és főiskoláknak.

Germanisztikai irányultságomra vonatkozó kérdésedre válaszolva: így alakult és kedvelem az ekképp napjaim rutinjává vált különbségeket, de szívesen gondolok a deKON-os időszakra, amely keretekkel szolgált a szűkebb szakmainál szélesebb érdeklődéshez. Bernáth Árpád hangsúlyozza mindig, hogy az idegen nyelvi

filológiáknak a közvetítés is feladata. (Innen, hogy nálunk magyar nyelvű disszertációk is születnek, például Musilról, Fontane-ról.) Ehhez csak azt tehetem hozzá, hogy erre a szerepvállaláson túl a germanistának személyes boldogulása céljából is szüksége van. Hiába az interkulturális germanisztika kísérlete, hogy rávilágítson az idegen nyelvi filológia tudományos önértékére. A magyar germanista folyamatosan idegen pályán játszik, és csak nagy erőfeszítéssel és sok munkával kerülhet be egy jobb „külföldi csapatba”. Ki van téve annak a veszélynek, hogy éppoly ismeretlen marad saját, mint a másik hazájában. S tegyük hozzá, nem rossz (valahol) otthon lenni. Időközben a nemzeti filológiák szerepe is megváltozott. 19. századi kezdeményként a filológiai tudományok kifutó modelljeivé váltak. A ma általában uralkodó érdeklődés éppen nem a határvonásra és az erős identitáskonstrukciókra irányul, hanem folyamatok, átmenetek, hatások és kapcsolatok feltérképezésére, s ez kihat a nemzeti filológiák profiljának alakulására is. Ilyen tekintetben a szakma tárgyterületi és módszertani viszonyai folyamatosan változnak, s erre valószínűleg a nemzet és a nyelv azonosságára fixált idegen nyelvi filológiák reagálnak a legkésebb. (Még véletlenül sem szeretném azonban jozefinista oktatásügyi reformerek alá adni a lovat. A változások *maguktól* is lezajlanak és legjobb, ha a szakkal, illetve a kutatói életpályákkal szerves összefüggésben.)

– *Majd két évtizede oktatás az egyetem germanisztikai intézetében. Milyen szerepet tudnak manapság betölteni az irodalomtudományos stúdiumok a német szakos hallgatók képzésében? Az intézményes kereteken túl mennyire fontos számodra a tanítás, szoros-e a kapcsolat oktatói és kutatói munkád között?*

– A nyelvszakok közismert problémája a hallgatói elvárások és az idegen nyelvi filológia tudományos önképének konfliktusa. A bolognai folyamat és a felsőoktatás piacosodása ezt a feszültséget tovább fokozza, és bizonyos tekintetben fel is oldja. Odabetonoztuk tanterveinket, ezt bárki előre áttanulmányozhatja, aki a szakra jelentkezik. Háttérbe szorultak a korábbi irodalom- és nyelvtudományos súlypontok, és a szakok egymást mülják felül a profilváltásban. A minap egyik hallgatónk „Német nyelvű kultúrák és Közép-Európa” specializációról átjelentkezett egy másik szak „Ügyvitel” specializációjára. Ha jól belegondolok, *Wilhelm Meister tanulóéveiből* nagyon szép passzusok idézhetők a világkereskedelem, a korai globalizáció és a kettős könyvelés szépségeiről. Kerülendő tehát a sarkított gondolkodás. Mindazonáltal a magyarországi bölcsészkarokon mára a kutatás és az oktatás egyértelműen elvált egymástól. Íróasztalom gyümölcse kurzusaim csempészárúja. Ugyanakkor a sötét gondolatoktól mostanság épp a hallgatók mentenek meg. Egyik csoportom – immár „Bevezetés a *kultúra* tudományba” – az utóbbi évtized egyik legjobbjika. Ha akarom, egyetlen szót sem szólok egész órán, annyira intenzíven dolgoznak. Csillog szemükben az értelem.

– *Aligha kétséges, hogy a 90-es évek első felében a magyar irodalomelméleti diskurzus egyik leglátványosabb és legjelentősebb eseménye a szegedi deKON-csoport megalakulása volt. Milyen emlékeket őrizöl erről az időszakról? Mennyiben volt szükségszerű az és ahogy a csoport létrejött? Miképpen kerültél az alapító tagok közé?*

– Az irodalomelméleti érdeklődésnek Szegeden éppoly komoly előzményei vannak, mint a kutatócsoportbeli munkának. Épp közvetlen kollégáim, Bernáth

Árpád, Csúri Károly, a korán elhunyt Kanyó Zoltán körül szerveződött a 80-as években egy olyan szemiotikai, strukturalista, logikai-szemantikai elemekkel operáló iskola, amelyből számos neves tanítvány került ki. A többgenerációs kutatócsoporti munka mintapéldája pedig a régi magyaros kollégák, Keserű Bálint, Balázs Mihály, Ötvös Péter köré szerveződő munkaközössége. Odorics Ferenc, aki Kanyó-tanítvány volt, rendelkezett már ilyen jellegű tapasztalatokkal az első posztmagyar szeminárium szervezésekor. Épp a közelmúlt fejleményei, Odorics legújabb tanügyi és tanügyön túli (a kettőt kombináló) közösségalkító kísérletei erősítik meg számomra azt, amit mindig is gondoltam, hogy a deKON létrejöttében és sokéves működésében alapvető szerepet játszott az ő *karizmája*. A „deKON-pápa”, ahogy barátomat egy idő után idegen forrásból magam is csúfoltam, erős elméleti iskolázottsága dacára sem valamely elmélet megalkotásával vagy emergens recepciójával került a társaság középpontjába, hanem fiatalabb kollégái igényeinek, képességeinek egyfajta médiumaként. Szó sem volt tehát iskolaalapításról. Akkor ott 1991-ben *egyszerre* nagyon különböző olvasottságú, különböző kutatási területeken tevékenykedő fiatal oktatók jöttek össze egymással. A dekonstrukció és a posztstrukturalisták ügyeiben Kovács Sándor és Kiss Attila voltak a legjáratosabbak. Utólag nem is tudom, hogy például Gyimesi Tímea, aki épp Kristevánál doktorált és gyönyörű zeneiségű szövegeket írt, miért maradt meg a csoportot „kívülről támogatók” körében. A járatosabbakhoz tartozott Hódosy Annamária is, egyszóval értelemszerű előnyt élveztek az anglisták és a romanisták, míg a németes elméleti műveltségű Odorics és jómagam, valamint a régi magyaros Szilasi László felszabadult örömmel fordult az új olvasmányok felé. A kezdetben szerdai, később csütörtöki posztmagyar szemináriumokban tényleg volt valami – megismétlem – felszabadító. A szakterületeket áthidaló korosztályi jelleg mellett gyorsan kialakult az irodalommal való közösen máskénti bánásmód. Másképp nyúltunk a szövegekhez és más szövegekhez is nyúltunk, hiszen ekkor fedeztük föl a legújabb magyar irodalom, például Garaczi László, Németh Gábor, Kukorelly Endre, Darvasi László írásait. Az első szeminárium a szegedi Ifjúsági Házban szervezett felolvasóesttel zárult, komoly részvétellel, különleges hangulatban, és ezt a különleges, mondhatni ünnepélyes hangulatot aztán megörökölték a későbbi áprilisi dekonferenciák.

A deKON-csoport létrejötte aztán a posztmagyart követő intézményesülés lépése volt. A deKON-pápa sikeresen pályázott, és a megnyert pénzekből sorban kiépültek az oktatási céljainknak is megfelelő összejöveteli formák. Törzshelyünkön, a MOJO-ban zajlottak a dekonferenciák, amelyek intellektuális izgalmukat a szoros olvasásnak, illetve annak köszönhetően, hogy mindahány („hazai” és „vendég”-) előadó mindig az épp kitűzött kortárs vagy kanonizált irodalmi szövegre irányított figyelmét. Gondolj bele, tizenakárhány előadás csak a *Fuvarosokról*, csak a *Fanni hagyományairól*, a *Nagyidai cigányokról* – az egésznek mindig volt valamiféle dalnokverseny jellege. A deKONos évtized másik nagy sorozata az erdélyi vendéglés volt: kolozsvári vendégtanítások, torockói kompaktszemináriumok, szavatai (árkosi, parajdi) nyári irodalmi táborok, mind-mind eseményszerűvé tették azt, amit az ember rutinból még posztmagyar csütörtökön is unalmas tanteremben folytatott. Közben megjelentek a szegedi és erdélyi tanítványnemzedékek.

Nem volt könnyű dolguk, hisz tőlünk szisztematikus tudást nem kaptak, de közülük többen ledoktoráltak és néhányan (például Füzi Izabella, Török Ervin) közvetlen kollégáink lettek. Végül meg kell említenem a könyvsorozatot, amely számos, akkor unikumnak számító szöveggyűjteménnyel, konferenciakötettel, páros szerzői kötettel szolgált, és a szélesebb közönség számára is dokumentálta munkánkat.

– *Visszatekintve hogyan látod a deKON-csoport szerepét a magyar irodalomtudományos beszédrend átalakításában, megújításában? Hogyan alakult ennek az értelmezői közösségnek a JATE-n belüli intézményes helyzete, illetve más honi irodalomtudományos műhelyekkel való kapcsolata? Miképp vélekedsz a csoport hatástörténetéről?*

– Nem véletlen, hogy a deKON a posztmagyarral kezdődött, a posztmagyar pedig egy kiáltvánnyal, s hogy alakulásának első éveit akció- és performansz-kísérletek övezték. A szándék és a lehetőség öröme a 90-es évek elején előbbre való volt a tudományos igénynél vagy akár a tudományos intézményrendszerbeli önpozicionálásnál. Legalábbis én így éltem meg. Hogy közben mi volt itt a vezető elmélet, hogy kikristályosodott-e az irányadó módszer, nos a tudományos lelkiismeret e kérdéseitől már csak azért sem volt nehéz távolságot tartani, mert olyan elméleteket tanulmányoztunk, amelyek legitimálták a módszertani tilalmak áthágását, amennyiben annyi más ideologikkal együtt a tudomány feltétel- és működésrendszerét, a tudományos megismerés szubjektumának csalóka illúzióit is górcső alá vették. Attól aztán, amit (legalábbis kezdetben) nem vettünk komolyan, mi is komolytalannak tűntünk, bár a posztmagyar csütörtökönként felhangzó nevetésnek volt nehézkedése. A deKON-csoport olvasmányai a rendszerváltást követő szellemi kapunyitásnak köszönhetően ugyanakkor eklektikusak és anakronisztikusak voltak. Hazai vizeken sikeresnek mondhattuk magunkat, sőt a posztmagyarral volt még némi osztrák fogadtatásunk is (szereplések Bécsben, Mürrzuschlagban), de én például – az e kérdésben egyébként is fenntartásos – német környezetben a dekonstrukcióval szembeni riadt értetlenségbe ütköztem. Szerzőink a konzervatív Göttingenben vagy a radikális empirista Siegenben egy húsz-harminc éve lefutott és egyébként is terméketlen divat képviselői voltak. Talán Kiss Attila más elmé-nyeket szerzett angolszász nyelvterületen, s ott talán a dekonstruktív elméletek tudományos differenciálódása-evolúciója is jobban nyomon követhető volt. Számunkra legkésőbb akkor fordult komolyra a dolog, amikor Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály szakmai műhelyeinek doktoranduszai, fiatal pesti és debreceni oktatók (az 1997-es síkfőkúti találkozón például Bónus Tibor, Molnár Gábor Tamás, Oláh Szabolcs, Palkó Gábor, Simon Attila, Szirák Péter) szembesítettek minket írásaink nemcsak igényes (helyenként provokatív) recepciójával, de tudományos igényű vizsgálatával is. A kakaskodás itt már egy új tudományos elittel folyt, amiként saját szegedi köreinkről is elmondhattuk, hogy a második generációtól már sikerült józanabb és az alkalmazás tekintetében átgondoltabb viszonyt kialakítani a dekonstrukciós elméletekkel. A kiáltványozást felhasználás követte. E második generáció többek között a deKONhoz szorosan kötődő szegedi Czöbel Minka Társaságból került ki (Müllner András, Bocsor Péter, Z. Kovács Zoltán, Milbacher Róbert, Fogarasi György), az együttműködés további szálai pedig Pécsre

vezettek, a móri és sellyei Irodalmi és Bölcséleti Táborok szervezőihez (Deák Bontond, Mekis D. János, Müllner András), nem utolsó sorban pedig a Sensus-csoport-hoz (Bagi Zsolt, Böhm Gábor, Kálmán C. György, Kiss Gábor Zoltán, Orbán Jolán, Rácz I. Péter). Nem véletlen, hogy végül Pécs lett a helyszíne nagy dekonstruktorok (például Derrida, Bennington) vendéglésének. Mindösszesen a deKON legnagyobb érdemét nem elméletek recepciójában látom, hanem abban, hogy felkavarta a vizet a magyar irodalomtörténet berkeiben, és meghonosított egy olyan sokszor kánonsértő, de legalábbis szokatlan szövegközeliséget, amely beépült a fiatal tudósgenerációk rutinjába.

– *A kilencvenes évek első felében készült tanulmányaid elméleti háttérbázisában meghatározó szerepet töltöttek be az amerikai dekonstrukció, s legfőképpen Paul de Man munkáinak belátásai. Magyarországi germanistaként milyen utak vezettek ehhez a nálunk ekkor még meglehetősen kevésbé ismert szövegegyütteshez?*

– Ismét Wilhelm Meisterre kell hivatkoznom. 1990-91 telét DAAD-ösztöndíjjal Göttingenben töltöttem. A váratlan lehetőség gyors döntéseket követelt tőlem leendő doktori témám tekintetében is. S míg én még azon a kultúrsokkon dolgoztam, melyet a göttingeni könyvtár 18. századi gyűjteményei okoztak, leendő német Doktorvaterem, Horst Turk, már a doktori iskolája előtti beszámolót és megvitatást várta tőlem. Cselekedni kellett. Sutba vágtam sok folyóméternyi szakirodalmat és összeütöttem egy elemzést Jakob Michael Reinhold Lenz egyik értekezéséről (mely a boldogságról és a boldogulásról szól...). Szereplésemet, mondjuk így, udvarias tanácsalansággal hallgatták. Meg kell jegyezmem, hogy a hallgatóság sorai-ban ott ültek a 18. század-kutatás göttingeni korifeusai, Wilfried Barner, Christian Wagenknecht, vagy a röviddel később többszáz oldalas Schiller-monográfiával habilitáló Wolfgang Ranke. Szegedre hazatérve élményeim folyamányaként azonnal átváltottam a modern irodalomelméletre és Botho Straußra. Mindenesetre még a vitát követően odajött hozzám Otto Lorenz, és azt mondta, amit Lenz szövegével műveltem, nagyon emlékeztette őt egy bizonyos Paul de Man módszerére, és ha nem ismerem, nézzem meg *Allegorien des Lesens* (sic!) című könyvét. Nem ismer-tem. Így kezdődött.

– *A Lassú olvasás első tanulmányában egy Novalis és egy Botho Strauß szövegelemzésen keresztül jutottál általános olvasáselméleti belátásokhoz. Historikus kutatásaid legfőbb tárgyerületének a mai napig a 18. századi és a kortárs német (nyelvű) irodalom számít. Változott-e az évek során az, ahogyan teória, irodalomtörténet és interpretáció kölcsönviszonyáról, illetve az egymástól távoli ember-, nyelv- és világértelmezésekkel bíró korszakok párbeszédbe léptetésének lehetőségeiről gondolkodsz?*

– Doktori témám lezárását néhány év kultúratudományi tájékozódás és az Osztrák-Magyar Monarchia korszakába tett kirándulás követte; majd újra a 18. század felé fordultam. Megfogadtam, hogy most nem futamodom meg, de a kutatás intellektuális izgalma mellett napról napra tapasztalom a régiségben való tájékozódás nehézségeit. Itt a legártatlanabb mondatnak is hatalmas holdudvara lehet, ami egyrészt szövegközi tájékozódást (és sok munkaidőt) követel, másrészt radikálisan korlátozza azt a fajta értelmezői szabadságot, ami oly üdítővé tette a dekonos éveket. Utólagos bizonyítást nyert számomra, hogy Balassit, Jókait olvasó régi magya-

ros-dekonos barátomnak és szerzőtársamnak, Szilasi Lászlónak egészen más kihívásokkal kellett szembenéznie, mint nekem, amikor a posztstrukturalizmusban (is) járatos Botho Strauß szövegeit elemeztem. Ugyanakkor nincs izgalmasabb az újraolvasásnál, és elméletfüggő, hogy az ember meddig merészkedik. A régiségre irányuló figyelem feltételei rokoníthatók a másság, a kulturális különbség megtapasztalásának lehetőségeivel. Kérdés, milyen módszereket választunk, hiszünk-e egyáltalán a különbségek áthidalhatóságában vagy megragadhatóságában, reflektálunk-e saját megismerési céljainkra. E tekintetben szépnek tartom Stephen Greenblatt (egyébként talán túlértékelt) megfogalmazásait holtakkal folytatott párbeszédről, szellemidézésről és cirkuláló energiákról. Valami kell hogy legyen abban, ami érdekelt egy régi korszakban vagy szerzőben, és ennek okait keresheti az ember magában, illetve szűkebb és tágabb körülményeiben. Ám egy határon túl minden rokonság illúzió. A régi szerzőknél feltárt tudás iteratív természetű, nem ugyanaként fogalmazódik meg újra, s mint ilyen, rögzíthetetlen. Felfüggesztettsége talán jobban demonstrálható egy jól sikerült szeminárium interaktív mozgalmasságában, mint egy tanulmány befejezettségében.

– *Melyek azok az elemek, amelyek korai írásaid dekonstruktív szemléletmódjából az újabb szövegekben is működőképesnek és termékenynek bizonyulnak? Bár ennek föltételezésében részemről talán némi értelmezői elfogultság is közrejátszik, de mintha a hermeneutika hatása (Schleiermachertől Gadameren át Odo Marquard-ig) a közelmúltban készült tanulmányaidon erősebben érzékelhető lenne?*

– *Én – túl a nyelven* című kötetem olvasás- és értelmezésméleti „panoráma-tanulmányában” sokat fáradoztam azon, hogy felmutassam és hasznosítsam hermeneutika és dekonstrukció közös előfeltevéseit. Sőt, olyan fontos mozzanatok megfogalmazását, mint a mű(élvezet) időbelisége és eseményyszerűsége, helyenként sikerültebbnek találtam a hermeneutáknál, mint némely a szöveg és az írás térbeliségére fixált dekonstrukciónál. Az sem véletlen, hogy mindmáig él a szakmai kapcsolat, sőt közös irodalomantropológiai irányt is vettünk több pesti és debreceni „hermeneutikai” műhelybeli kollégámmal. És nemcsak belőlem, de talán az egész szegedi dekonból hiányzott a posztstrukturalisták és a dekonstrukció balos-osztályharcos, küzdős, konfliktusos indulata, amely a 60-as évektől alighanem a dolog sava-borsát adta. Mindazonáltal – hogy e vallomások után kérdésed első feléhez kanyarodjak – magammal vittem azért a régiségbe a szegedi kisördögöt. Új témámnak van elég szubverzív lendülete. Az 1800-as századfordulót megelőző és követő azon évtizedek mozgalmassága érdekel, amelyekben nagyon különböző világértelmezések csúsztak össze, s amelyek gazdag és ellentmondásos diszkurzív térben szerzők között és szerzői (élet)művekben egyaránt hajmeresztő elképzelések fértek meg (bírtak meg nem férni) egymással. Az antropológiai gondolkodás 19. század előtti alakulásakor még nem idegenedett el egymástól az irodalmi, a filozófiai és a természettudományos nyelv, ami sok együtthangzásról, de sok át- és széthangzásról is gondoskodott. Mindezt az a sok bizonytalanság is táplálta, melyet az ismeretek részleges állapota és a feldolgozatlan újdonságok tumultusa okozott. Munkahipotézisem szerint a 18. század tudásrendje sokkal nyitottabb a fikciók, a képtelen lehetőségek és az átmeneti megoldások iránt, mint a későbbi modern tudományoké, s ezt érdemes szövegek szintjén tetten érhető produktivitásá-

ban, s nemcsak majdani meghaladottságában szemlélni. Ilyen vizsgálódásokra nyújtanak lehetőséget az olyan határvonási kísérletek, amelyek akaratlanul is megbonyolítják az 'ember' viszonyát állati (természettudomány) és angyali (teológia) vonatkozásaival, anormális (orvostudomány, társadalomkutatás), alaktalan (esztétika), iránytalan (pedagógia, történetfilozófia) és alteráló (kultúrantropológia) minőségeivel. A köztesség ezen problémája „köztes lényekben” tárgyasul, a majomemeberekben és a „vad gyerekekben”, a feltámadt túlvilági test korszakbeli szószertiségeiben; a torzszülöttség, a rütség értelmezésében, a kultúrán és a civilizáción túli ember fikciójában. Érdeklődésem dekonstruktívnak mondható, amennyiben az itt feltárandó összefüggések épp a tudásrend kizökkentettségeként vizsgálhatók. Ezzel persze jól feladtam magamnak a leckét. A széttartást kell a kutatói szándéknak egybentartani.

– *Irodalmi szövegelemzéseidet legfőképpen elbeszélő művekről készítettél: amennyiben csak a magyar irodalomtörténeti tanulmányaidra gondolkodok, akkor némi tetszőlegességgel a Fanni hagyományaitól a Szindbád-novellákon át a Megbocsátásig és a Sántangóig terjed a sor. Milyen okokkal magyarítható a próza kiűntetett szerepe munkáidban?*

– Fogós kérdés. Ahhoz képest, hogy szakdolgozatomban még Hölderlin (Pilinszky János, Rónay György, Tandori Dezső, Weöres Sándor Hölderlin-versei) körül forgott, és első szegedi szemináriumom Rilkének szenteltem, szépen kikopott a líra munkáimból. Mi több, drámáival sem foglalkoztam, sőt annak dacára is kerültem, hogy Botho Strauß sikeresebb és termékenyebb színpadi szerzőként, mint prózaíróként. Különös válaszok jönnek szóba. Talán valamiféle szégyenlősség tart vissza, a szemérmelenség riaszt a lírai vagy a színpadi megszólalásban. Olyanképp, ahogy nem szeretem, ha megajándékoznak és én vagyok az ünnepe. Ezzel szemben a próza az íráshoz kapcsolódik, melynek médiuma egyértelműbben a megszólaló és az újra megszólaltató közé áll – a lírai szövegénél illúziótlanabbul. A másik lehetőség, hogy az irodalomban nem a művészet autonóm szabályrendszere, hanem egy különleges tudásforma érdekel, s ez a filozófiai érdeklődést a poetológiai elé helyezi. Új kutatási témában például egyenrangúsítom a művészi, a filozófiai és a tudományos szövegeket, s bár ezt az általános retoricitás előfeltevésével teszem, mégis többre megyek a beszédes prózai és értekezői nyelvvel, mint a „szófukar” lírával. De van kiút ebből az egyoldalúságból. Johann Gottfried Herder, akinek munkássága mostanában különösen foglalkoztat, antropológiai esztétikájában a művészeteket – korszaka uralkodó tendenciái szerint – megpróbálja az érzékszervek működéséből levezetni. Gyönyörű, ahogy a költészetet visszavezeti hangzó mivoltára és antropológiai feltételeire. E fiziko-fiziológiai szempont (mely se nem humboldti, se nem hegeli) uralja a herderi értekező prózát is, amely hangzó szóveggként többet, közvetlenebbül, érzékibb módon igyekszik megragadni tulajdonképpen státuszánál. E nyomon az általad feltett kérdésben még magam is váratlan eredményekre juthatok.

– *1990 óta több alkalommal, buzamosabb ideig alkalmadt nyílt Németországban kutatni. Melyek azok a tényezők, amelyek a legfontosabb különbségeket jelentik a honi és a külföldi kutatómunka között? Hogyan értékeled azt a tudománypolitikai és beszédrendbeli átalakulást, amely a német irodalomtudományban – pl. az*

irodalomelmélet kultúra- és médiatudományi orientációjában – az elmúlt időszakban végbement?

– A német kultúratudományok történetéhez tartozik, hogy annak kialakulásához, ami a kulturális fordulat jegyében a 80-as évek óta angolszász nyelvterületről érkezik, nem kis mértékben épp a náci diktatúra elől menekülő értelmiségiek járultak hozzá. A történelmi vízváltástó valahol Ernst Cassirer szimbolikus formái és *An Essay on Man* című tanulmányának 1944-es megjelenése között húzódik. Ez utóbbi elképzelhetetlen az előbbi nélkül, de már egy új hangvétel és probléma-konstrukció első dokumentuma. Ettől némileg tudathasadásos a német kultúratudományok viszonya egyrészt a 20-as, 30-as évekbeli előzményekhez, másrészt a posztmodernitáson átszítált *cultural turn*-höz. De a német recepció talán ez okból is elég karakteresnek bizonyult ahhoz, hogy saját diszkurzív teret hozzon létre. Viszont a *turn*-ök konjunktúrájához (lásd Doris Bachmann-Medick *Cultural Turns* című könyvét), ahhoz a különbözőképpen megítélhető könnyedséghez, amellyel angolszász területen nevet tudnak adni az újabb és újabb ötleteknek, már habitu-sánál és szerkezeténél fogva sem bírt felzárkózni – s ez nem is baj. A médiatudomány megítélésém szerint ezzel párhuzamosan, a decentralizált egyetemi rendszer más pontjain gyökerezett meg. Egyszerűbb szerkezetű, mint Friedrich A. Kittler nálunk is sok vihart kavart lejegyzőrendszereinek filozófiája, amennyiben az elektronikus médiumokra összpontosít és nem vesződik a medialitással, viszont semmivel sem kevésbé technokrata. Jómagam többet foglalkoztam a kultúra-, mint a médiatudománnyal, de saját szakmám szempontjából alighanem a termékenyebbet választottam. A bölcsészet számára a kettő ugyanis majdnem ellenkező konzekvenciákhoz vezet. Míg a médiatudomány selejtezi, a kultúratudomány egyértelműen felértékeli a szövegtudományok kompetenciáit. Induljunk ki akár a holisztikus, mindent magába ölelő kultúrafogalomból, akár a különbségeket hangsúlyozó pluralizált (esetleg azon túli posztkolonialista) kultúrafogalomból, az értelmezői, hermeneutikai-szemiotikai aspektusok mindkét (-három) esetben nélkülözhetetlenek.

– *Talán nem tévedek nagyot, ha föltételezem, hogy az Én – túl a nyelven című tanulmánygyűjteményedben tetten érhető irodalomantropológiai és kultúratudományi érdeklődés nem független a német tudományos diskurzus említett átrendeződésétől. Miben állhatnak a legfőbb hozadéakai azoknak az irodalomelméleti kérdéseknek, amelyek – könyved önértelmező passzusát idézve – „az irodalommal foglalkozást nem elkülöníteni igyekeznek az »élet« és a kultúra más területeitől, hanem, ha mégoly feszültségteli módon is, éppenséggel egybefonni azokat?”*

– Az utóbbi másfél évtized említett kulturális fordulata – a divatgyanúból eredő bizalmatlanságtól függetlenül – komoly esélyt jelent a bölcsészet számára, hogy a korábbiaknál versenyképesebben alakítsa ki profilját a tudományok „versengésében”. Véleményem szerint (osztozom ebben például Hans Ulrich Gumbrechtel) a filológiának a legnagyobb gondot az a tudományos objektivizmus okozza, amely 19. századi intézményesülésének előfeltétele volt. A bölcsészettudományok keletkezésüktől fogva magyarázkodni kényszerültek; már azt megelőzően is folyamatos fenyegetettségben működtek, hogy az uniós *raison d'état* becsempészte a bolognai folyamatnak nevezett trójai falovat a felsőoktatásba. Pedig a tudományos haladás éppúgy lyotard-i nagy elbeszélés, mint a gazdasági növekedés, és az emberi-

társadalmi *komfortérzés* másképp is biztosítható. Épp e kényszerekkel dacolva nyílik meg annak lehetősége, hogy a szövegtudományokat (beleértve a filozófia, a történettudomány stb. vonatkozó területeit is) egy másik – nem kizárólag tudományos – emberi-kulturális kontextusban helyezzük el. Mindmáig abból élek (miközben persze habilitálni, bérből és fizetésből élni is tudni kellene...), hogy van értelme olvasni és olvastatni, mégha az ilyesfajta tevékenységeknek több is a közösségi vonatkozása, mint a GDP-ben kifejezhető haszna. Azt, hogy a mi szakmánk (is) nélkülözhetetlen emberi-társadalmi összefüggésekről, sőt figyelmen kívül sosem hagyható emberi tényezőkről szól; hogy a szervezet nemcsak levegő és táplálék, de álmok nélkül is elpusztul, egyre nehezebbnek tűnik megértetni, legyen bár szó a szélesebb nyilvánosságról vagy akár egy egyetemi tanácsülésről. De az iménti Herder-példát megragadva fáradhatatlanul *bangoztatni* kell, és ehhez a tudományos eredmények és impakt-faktorok hajszolásánál tágabb lehetőségeket nyújt a kultúratudományok filozófiája.

– *A magyar elitirodalom törzskánonjához tartozó művekről írván az értelmezői kontextusba előszeretettel vonod be a populáris kultúra termékeit. Milyennek látod a népszerű kultúra, a magas tudományosság és az egyetemi oktatás viszonyát? Melyek számodra a fontosabb popkulturális műfajok, van-e olyan kulturális szenvedélyed, amely nem kötődik szorosan az irodalomhoz?*

– A posztmodern *anything goes* örömteli és elgondolkodtató következményeként a nyugati társadalmak túlléptek a „klasszikus”, autonóm értékek egyeduralkodásán. A próteuszi változékonyságú emberi kultúrák, hivatkozhatók ismét Herderre, nagyon különböző tetőpontokat és katarziszokat engednek meg. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a tömegkultúra spontán módon mindig az alacsonyabb energiaszintű állapotok, a kisebb (szellemi-anyagi) befektetést igénylő, könnyebben megkapható, megemészthető dolgok felé törekszik. Ez nem volna gond (hisz ha elég sokáig kapcsolgatunk, megtaláljuk a jó filmeket), ha nem járna együtt egy olyasfajta intellektuális elszegényedéssel, amelynek következményei nemcsak a szűkebb vagy magasabb értelemben vett kultúra területén jelentkeznek. Amióta az új BA-képzésben megjelentek a kultúratudományi kurzusok, örömmel török ki velük a germanisztika szigorlatok és záróvizsgák hagyományozta szövegkánonjából, és pedig azzal a céllal is, hogy a mindennapok kultúrájában hajózva közvetítem a különbségek, viszonyok, hangnemek, regiszterek felismerésének és kezelésének képességét. Manapság kell csak igazán tájékozódni tudni a képek, a szavak, a vágástechnikák, a reklámszlogenek és a hírszerkesztések dzsungelében. Ez volna a dolgunk, és ennek elsajátításához vevő vagyok a fogyasztásban: nézem a tévét (akciófilm-rajongó vagyok, innen korai *Indiana Jones*-hivatkozásaim), hallgatom a rádiót (Kossuth-Petőfi-Bartók) – na jó, napilapokat-magazinokat ritkán olvasok, arra már nem érek rá. Egyik kulturális szenvedélyem, ha ráérnék, épp a kerti székben folytatott céltalan olvasás volna. Marad, hogy kihelyezem vágyaim a diákjaimba és rendszeresen nyári olvasmányötletekkel traktálom őket. Mint sokan mások – a „tömeg” –, imádom a mozit, de ott sem örvendezek a pláza-mozik virágzásán és kitűnő szegedi művészmozink, a Grand Café sínylődésén. Aktuális hobbim pedig (amely a mozitól is visszatart) családi-antropológiai vonatkozású: közreműködöm féléves Kende fiunk (a kis Wilhelm) testi-lelki gyarapodásában.